

verdraagzaamheid kan ook averechts werken

**Uitgave van het
Humanistisch Verbond**

Versijnt om de veertien dagen

**25ste jaargang nummer 22
28 november 1970**

Redacteur: Casper Vogel

Redactieraad:

**Mevr. P. Hienekamp, mej. E. van der Reijden,
R. de la Rie, H. J. Roethof, H. Wiedeman**

Redactiesecretaris: F. C. van Soesbergen

Paulus Buyslaan 23 Amersfoort

Telefoon 03490-16474

**Administratie, abonnementen en advertenties:
postbus 114, Utrecht, telefoon (030) 24641
giro 304960 t.n.v. Humanistisch Verbond, Utrecht**

Advertentietarieven op aanvraag

Abonnementsprijzen per jaar:

**voor Nederland, andere E.E.G.-landen, Suriname
en de Antillen f 11,-**

overige landen f 13,50

losse nummers f 0,50

In dit nummer o.a.:

Humanistische uitgangspunten

3

Wedloop tussen kennis en catastrofe

4

**Education permanente: de grote omwenteling
in leren en in leven**

5

Erotische hoogspanning als verkoopsucces

7

De Nederlandse regering verwerpt de apartheidspolitiek van Zuid-Afrika in beginsel en in haar praktische toepassing, omdat deze politiek een schending van de mensenrechten bestendigt. Dit heeft het KVP-kamerlid Cornelissen in New York gezegd voor de Verenigde Naties. Maar zij bepleit een 'voortdurende en geduldige' dialoog met Zuid-Afrika om dit land van de apartheidspolitiek af te brengen, zei de heer Cornelissen, maar dat mag niet leiden tot een verdere isolering van Zuid-Afrika, want dat zou slechts een averechts gevolg hebben.

Met deze woorden wordt de huidige situatie aardig gekenschetst. Officiële afkeuring – internationale bestrijding – maar houdt de deur open. Wat bij zo'n standpuntbepaling echter altijd ontbreekt, is het noemen van de gevolgen ervan. In de VN regent het al jaren afkeurende resoluties en boycot-afspraken, maar het nare is dat die in werkelijkheid niets uithalen. De landen die voor het wereldforum hun hoofd schudden blijven de regels die ze mede opstellen geregeld ontdruken. Natuurlijk is het beter de tegenstander te overtuigen, dan tegen hem op te treden. Maar de regering in Pretoria blijft doof en kan dat ook makkelijk blijven, want zij heeft van haar tegenstanders niets te duchten. De officiële Nederlandse houding lijkt redelijk, maar in werkelijkheid laat ze de situatie zoals die is. Ze helpt in de praktijk mee de schending van de mensenrechten te bestendigen. Het is beschamend.

Zelfs in de Gereformeerde Kerken in Nederland, de enige buitenlandse godsdienstige groepering waarmee de Zuidafrikaanse Nederduitse kerk nog contacten onderhoudt, begint de geest van verzet aan kracht te winnen, getuige het verloop van de laatste zittingen van de Synode in Lunteren. Onder de leden van de Wereldraad van Kerken die het gesprek allang hebben afgebroken, is het standpunt al aanmerkelijk harder geworden. Een recent rapport van een speciale commissie van de Britse raad van kerken wordt officieel nog genegeerd, omdat aanvaarding de Britten voor uiterst vergaande gevolgen zou plaatsen. Het rapport zegt namelijk dat de apartheid met geweld moet worden bestreden en dat christenen die het daarmee niet eens zijn slechts de blanke regeringen in de kaart spelen. De commissie noemt het huichelachtig als Britse christenen zeggen dat in twee wereldoorlogen met recht geweld

is gebruikt om de rechtvaardigheid te verdedigen, terwijl zij aan de negers ditzelfde recht ontzeggen.

De Engelsen staan niet alleen. Dr. Carson Blake, de secretaris van de Wereldraad van Kerken in Genève heeft eveneens 'zonder compromis de stelling verdedigd' dat als christelijke kerken verplicht zijn aan de kant van de onderdrukten te staan, zij dat concreet moeten doen. Sommige christenen vergeestelijken de Acht Zaligheden om hun handen niet vuil te hoeven maken met revoluties. Anderen dragen bij tot de strijd tegen het racisme en prediken de geweldloosheid. Maar nu de Wereldraad der Kerken, die 234 christelijke confessies verenigt, een half miljoen dollar beschikbaar stelt voor de bevrijdingsbewegingen barsten ineens gewetenscrises uit en dreigen enkele kerkelijke exponenten: 'geen cent meer voor de wereldraad als die niet van koers verandert'.

Is dit een christelijk onderonsje, dat wij hier hoofdschuddend ten tonele voeren? Wie zou het durven beweren. De verdeeldheid binnen de Wereldraad wordt opgeroepen door dezelfde fundamentele vragen die humanisten zich dienen te stellen, vanuit hun gevoel van verbondenheid met andere mensen.

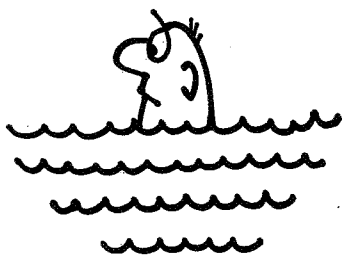
Het gaat hier, als zo vaak, in eerste aanleg niet om een politieke keuze, maar om een zuiver menselijke en om een principiële. Wie in een geval als dit dan tegen de apartheid kiest is daarmee niet klaar. Het gaat om daden van onszelf of van anderen waarop wij onze invloed kunnen uitoefenen. Anderen, als volksvertegenwoordiger Cornelissen, die ons in New York in de ogen van de onderdrukte Bantoes heeft gecompromitteerd en te schande heeft gezet door tegenover al jarenlang systematisch aanhoudend onrecht een verdraagzaam standpunt te vertolken. Kunnen wij apartheid verdragen? Als we nee zeggen, zeggen we nog niet ja tegen het gewelddadig optreden zoals de woorden van Carson Blake lijken te suggereren.

Welke wapens men echter ook kiest – gewelddadig optreden of lijdelijk verzet – de achter ons liggende jaren hebben bewezen dat ze zonder effect zijn als ze niet consequent worden toegepast. Zonder compromissen en uitzonderingen ten behoeve van handels- of andere belangen, onder het mom van verdraagzaamheid. Anders werkt niet de bestrijding, maar de verdraagzaamheid averechts. (cv)

KRITISCH ALLERLEI

Anti

De commissie-Zedelijkheidswetgeving van de Anti-Revolutionaire Partij vindt dat 'krachtig stelling dient te worden genomen' tegen opvattingen die tenderen naar het volledig vrije geslachtsverkeer tussen mannen en vrouwen. Natuurlijk moet zo'n commissie maar zelf weten wat ze vindt, maar toch snak je naar een spootje logica wanneer als argument wordt gehanteerd: Het huwelijk dient op Bijbelse gronden te worden gezien als een duurzame relatie tussen één man en één vrouw. Er is toch weinig voor te zeggen om het huwelijk maar te vereenvoudigen tot een duurzame seksuele relatie... Of is dat juist Revolutionair en zijn de commissie-leden daarom Anti?

VPRO (1)

De VPRO zit tot z'n nek in de woelige baren, volgens tekenaar Opland. Hij heeft een affiche gemaakt die de jongste ledenweringsactie tot een succes moet maken. Een noodzakelijk succes, want het voortbestaan van deze omroepvereniging is ermee gemoeid. De minister van CRM heeft een jaar respijt gegeven om aan het vereiste aantal van 100.000 leden, in de zin van de omroepwet, te komen. Men kan verwachten dat onder de leden van het HV ook een aantal VPRO-aanhangers zijn, lid of niet. Daarnaast zijn er mogelijk een aantal sympathisanten die vinden dat etherland beter bewoond kan worden door vogels van diverse pluimage, zonder dat ze persoonlijk veel affiniteit met de VPRO voelen. Anderen vinden misschien weer dat avant-gardisten er moeten zijn, ook al ben je het niet met ze eens.

Al deze mensen hebben een ding gemeen met ons: ze vinden dat de VPRO in de ether moet blijven. Ook al zou ze de laatste tijd een paar maal zijn uitgegleden, dan nog moet ze blijven. Omdat men van haar kleur houdt, of omdat men vindt dat haar kleur het palet rijk schakeert. Jaja, wordt er zachtjes gebromd, de groeten aan de saboteurs, aan die blote meid van Bloom, aan het Heilig Hart van die smeerlap Van het Reve. Moeten we dat zo nodig houden?

Het antwoord luidt in alle eenvoud: ja. En het Hoepla-effekt zit hierin: wie zwijgt stemt niet toe. Wie toestemt moet niet blijven zwijgen, maar iets doen (als hij het nog niet gedaan heeft): vijf gulden storten en lid worden.

VPRO (2)

Postgiro 44 46 00

Rode streep

Philips heeft de uitkomsten gepubliceerd van een onderzoek dat onder het hoger personeel is gehouden. Daar zitten voor niet-insiders verrassende cijfers tussen. Een kwart van de ondervraagden zegt onder psychische druk te leven. Wie daarbij voegt dat 43% 'bureaucratische procedures' ervaart en 40% de communicatie met andere groepen onvoldoende acht kan toch moeilijk optimistisch zijn over de arbeidssituatie daar. Natuurlijk staan er ook wel positieve uitkomsten tegenover: de meerderheid vindt dat zij in het werk een ruime mate van vrijheid geniet, al wordt in sommige gevallen om meer democratie gevraagd. Prof. mr. M. v. d. Graaf, hoofd van Philips' bedrijfspsychologische dienst zag in die vrijheid ook een gevaar, zo blijkt uit de verslaggeving van de Volkskrant. 'De psychische druk kan te groot worden. De kans bestaat dat je in zo'n werksfeer met grote vrijheden de grens van je eigen kunnen niet meer ervaart, waardoor het gevaar ontstaat dat je je zelf kapot werkt'. Daar zit veel in. De maagzweren, hartinfarcten, absentie wegens overwerktheid, instorting neemt waarschijnlijk even snel toe als massale produktie van tranquillizers als valium en librium. Tekens aan de wand, maar te laat vaak. Ze bewijzen slechts dat de rode streep al ver overschreden is. Het lijkt broodnodig dat iedereen te weten komt waar zijn eigen rode streep ligt. Daar zijn aardige theorieën over ontwikkeld, zoals het Peter principe. Maar zulke bedenksels zijn meestal leuke gespreksstof bij de borrel. Speelgoed voor intellectuelen. Hopelijk wordt niet over het hoofd gezien dat de Philips-enquête zelf al een mogelijke aanwijzing geeft. Negentig procent wil 'n beoordelingsgesprek over de eigen prestaties, zo luidt een der uitkomsten. Grappig, maar wellicht van groot belang is ook de wens van 30% der respondenten, dat de jaarlijkse beoordeling van het eigen werk mede vastgesteld wordt door ondergeschikten. De jongere academici willen dit zelfs voor 42%!

Als ergens een verlangen naar de-

mocratischer verhoudingen, of misschien moet men gewoon zeggen gewoon menselijk contact uit spreekt, dan zijn het wel deze antwoorden. Er is een duidelijke afkeer van de zo keurig in het systeem passende beoordelingsrapporten, autoritaire stoorzenders in de samenleving die zo'n groot bedrijf toch ook is. Vertrouwelijke rapportage door een superieur, bestemd voor diens superieur. Er is een even duidelijk verlangen naar normaler menselijk contact, zoals een gesprek, waarin onder-, neven- en bovengeschieden in elkaars bijzijn eerlijk over elkaars functioneren in het systeem van mening wisselen. Het zou een doeltreffende manier zijn om te weten te komen waar de rode

streep ligt. Maar of het systeem zich daarvoor leent?

Staatsvolk

In Beieren mogen de caféhouders een bordje voor hun raam hangen met de mededeling: geen toegang voor gastarbeiders. 't Is werkelijk waar. Het Openbaar Ministerie meent dat hierdoor niemand beledigd wordt, want 'Gastarbeiders maken geen deel uit van de Duitse bevolking en het is daarom niet onjuist als buitenlandse werknemers toegang tot een lokaal wordt ontzegd.' Later verduidelijkt het OM: 'Hiermee is niets discriminerends bedoeld, maar feit is nu eenmaal dat gastarbeiders geen deel uitmaken van het 'staatsvolk'. Heeft u dat gevoel nu ook?

het poesjkin-monument

'... En Poesjkin valt in de blauwachtige prikkende sneeuw...'

EDUARD BAGRITSKIJ

... En stilte
En verder geen woord.
En de echo.
En dan nog die moeheid.
... Hun dichtregels
werden met bloed voltooid,
en zij vielen stom ter aarde.
Traag dan staarden zij
en teder
Zij voelden zich wild, koud
en vreemd.
Over hen bogen zich wanhopig
de grijze doktoren en de secundanten.
Boven hen zongen de sterren,
huiverend,
boven hen kwamen tot staan
de winden...
... Een verlaten boulevard
En het zingen van de sneeuwstorm.
Een verlaten boulevard.
En het monument voor de dichter.

Een verlaten boulevard.
En het zingen van de sneeuwstorm.
En een hoofd
dat zich vermoeid buigt.

... In zo'n nacht
is het aangename
zich in bed om te draaien,
dan op een voetstuk
te staan.

IOSIF BRODSKIJ (1960-'62)
(Uit het Russisch vertaald door P. Krug)

De in 1940 geboren Joodse Leningradse dichter werd in 1964 na een proces wegens 'landloperij' veroordeeld tot dwangarbeid in het hoge noorden bij Archangel. Hij kan gerekend worden tot die jongere Russische dichters, die experimenteren met nieuwe dichtvormen.

Bij het Poesjkin-monument, een verzamelplaats voor de jonge intelligentsia, denkt Brodskij aan de dood van Rusland's grootste dichter, neergeschoten tijdens een duel op een winterdag. De in het begin van het gedicht geciteerde regel van de Oekraïense schrijver Eduard Bagritskij (1895-1934) verwijst hiernaar. Poesjkin (1799-1837) verbeeldt in zijn lot het leven van alle Russische dichters, meent Brodskij: 'Hun dichtregels werden met bloed voltooid...' Het dichterschap is in Rusland een gevaarlijke aangelegenheid, ook omdat de dichter als geestelijk leidsman 'op een voetstuk' komt te staan.

P. K.

humanistische uitgangspunten

De commissie die van het hoofdbestuur van het Humanistisch Verbond opdracht had een nieuwe, eigentijdse beginselverklaring te formuleren heeft haar werkzaamheden voorlopig afgerond met het opstellen van wat zij noemt: 'Humanistische uitgangspunten'. Nadruk valt daarbij op het woordje voorlopig, want de nu voorgelegde tekst mag niet worden gezien als een nieuwe beginselverklaring in zijn definitieve vorm. Het is allereerst onderwerp van discussie met een groot aantal geïnteresseerden die al eerder hebben laten blijken mee te willen denken over een nieuwe beginselverklaring. Deze bijeenkomst wordt gehouden op 12 december om 10 uur 's morgens, in het Erasmushuis in Utrecht. Wie er nog bij wil wordt verzocht een briefkaartje te sturen naar de secretaris van de commissie-Beginselverklaring, postbus 114, Utrecht. De uitkomst van dit gesprek bepaalt de tekst van de nieuwe beginselverklaring die volgend voorjaar aan het congres zal worden voorgelegd. Hieronder publiceren wij de voorlopige tekst die de commissie aanbiedt:

Het humanisme gaat ervan uit, dat elk standpunt ter discussie gesteld mag en moet worden en dat er geen definitieve eens en voor al vastgelegde uitgangspunten zijn.

Het in vele opzichten inhumane karakter van de huidige maatschappij vereist echter toch een duidelijke stellingname.

De formulering der uitgangspunten kan dienen als gemeenschappelijk platform voor onderlinge communicatie en als informatie aan buitenstaanders.

Het onderscheid met andere groeperingen staat hierbij niet op de voorgrond.

1. Het humanisme is een levensovertuiging die uitgaat van menselijk inzicht en oproept tot menselijke verantwoordelijkheid. Het kiest voor een ideaal van menszijn, dat, ondanks menselijke onmacht, mogelijkheden tot geluk kan bieden en het bestaan de moeite waard kan maken.
2. Dit ideaal is een mens die naar zelfontplooi-

ing streeft in solidariteit met medemensen en gemeenschap.

3. Dit ideaal is een mens die zich verantwoordelijk weet voor zichzelf, de samenleving en de gehele natuur om hem heen.

4. Dit ideaal is een mens die bereid is elke beslissing redelijk te verantwoorden en eigen zedelijk inzicht volgt.

5. Het humanisme verzet zich tegen elk onmenselijk gedrag van individuen en groeperingen en tegen de machten die een onmenselijke samenleving geheel of gedeeltelijk in stand houden. Het eist van ieder zich hiervoor persoonlijk in te zetten.

6. Het humanisme ziet als normen voor de wereldsamenleving: een behoorlijk welvaartspeil, gelijkberechtiging en vrije ontplooiing van enkelingen en groepen, het wijst daarom af elke vorm van diskriminatie en van politieke en economische onvrijheid.

7. Het humanisme komt op voor een samenleving, die vrijheid van meningsvorming en meningsuiting, bereidheid tot overleg, wederzijdse eerbiediging en democratische besluitvorming kent en op welzijn is gericht.

Doel van het georganiseerde humanisme:

1. Het Humanistisch Verbond wil hen verenigen, die met de genoemde uitgangspunten instemmen.
2. Het HV bezint zich op de humanistische levensovertuiging en de consequenties ervan.
3. Het HV tracht overeenkomstig zijn uitgangspunten enkelingen te vormen en de samenleving te beïnvloeden.
4. Het HV als organisatie onderneemt of ondersteunt acties om de menselijke waardigheid te verdedigen of te bevorderen.
5. Het HV tracht een bijdrage te leveren tot humanisering van de samenleving en werkt daartoe samen met andere groeperingen.
6. Het HV geeft zich voortdurend rekenschap van de funktie van het georganiseerd humanisme in de samenleving.

programmeren in het vormingswerk

De cursus 'Programmeren in het vormingswerk' van 26 t/m 30 oktober in de volkshogeschool 'Drakenburgh' te Baarn

Afhankelijk van de eigen ervaringen in/met vormingswerk zal men de betekenis van zo'n cursus hoger of lager achten. Men kan zoiets zien als een min of meer idealistisch werken aan de individu als maker van de samenleving. Men kan het bekijken als een kritisch onder de loep nemen van de maatschappij in een poging dié vorming te geven/krijgen die nodig is om deze maatschappij in een betere te veranderen. Ook kan men veronderstellen dat men zich in zo'n week oefent in technieken om datgene te bereiken wat voor ogen staat, het eerst genoemde of het tweede. Vijf dagen lang zijn we met heel deze materie bezig geweest, met zowel de mens als de samenleving. De in- en uitvalshoeken wisselden. We waren bijeen met 9 mensen, een aantal dat ons de eerste uren benauwde. Al snel bleek het een flinke bezetting, deining genoeg. Overigens wél jammer voor de x personen die alles gemist hebben.

Aangezien programmeren het eigenlijke thema van de cursus was, is het achteraf niet meer dan logisch dat wij tezamen te bepalen kregen, hoe we deze vijf dagen zouden besteden. En ga

daar maar eens aan staan als je slechts vaag weet wat je nodig hebt en alle deelnemers andere ervaringen, verwachtingen enz. hebben!

Tijdens de beraadslagingen en het uitwisselen van een en ander kwam dan ook af en toe de vraag 'wanneer beginnen we nu eigenlijk?', terwijl we al begonnen waren. Aldoende vonden we wat we nu eigenlijk wilden met 'vorming'. Al pratende vonden we de vragen naar de oorzaken van het de mist in gaan van bepaalde ontwikkelingen en ontdekten we positieve krachten die gestimuleerd zouden moeten worden en zagen we mogelijkheden in verschillende situaties. Hierop aansluitende informatie werd gevraagd en verkregen en er zijn enkele praktische oefeningen gedaan en doorgepraat.

Vijf dagen, ook al ben je tot 's avonds laat bezig, is niet zo heel veel. Maar voor zover wij na kunnen gaan hebben we allemaal sterke impulsen gekregen. We hebben veel bij en met elkaar overhoop gehaald maar zijn daar met hulp van de 'leiders' Peter van der Ven, Anton van den Brink en Henk Bakker toch ook weer wat perspectieven in gaan zien. Wat mijzelf betreft, mijn onzekerheden zijn verschoven, rooie lampjes blijven fllikkeren, maar ondanks deze durf ik opnieuw verder.

PIEN HIENEKAMP

Dat het Hermine Heijermans, de oudste dochter van onze grootste toneelschrijver, Herman Heijermans, ernst is met het seksuele leven van de man, heeft ze de laatste jaren vrijmoedig uitgedragen. Dat is haar goed recht. Ze heeft er vorig seizoen lezingen over gehouden; over seks, in verschillende bejaardenclubs.

Daar hebben de bejaarden gemerkt, dat Hermine Heijermans verreweg het boeiendst is als ze van haar onderwerp afdwaalt en gaat putten uit haar leven, dat zo ontzettend rijk is aan anedotes en gekke situaties.

Zo gaat het, volgens mij, ook in haar eerste boek dat onlangs uitgekomen is bij de Bezige Bij en dat ze 'De Minnaars' genoemd heeft.

Wie dit boek koopt op de titel, krijgt waar voor z'n geld. Er wordt zeer veel gemind en gevrijd en de titels van de hoofdstukken liegen er ook niet om, al is het me dikwijls ontgaan, waar ze precies op sloegen. Hermine Heijermans rekent af met Het Nette, dat 'De Heilige Koe' is voor alle fatsoenlijke mensen in al die fatsoenlijke huwelijken, waar van de echte sexualiteit, zoals zij die als ideaal voor ogen heeft, allang geen sprake meer is en eigenlijk nooit geweest is.

Waar de sexualiteit zo op een laag pitje staat, moesten de mensen eigenlijk uit elkaar gaan, vindt ze en zelf heeft ze dan ook nooit geschroomd om een eind te maken aan allerlei verhoudingen, die óf uitgeblust waren óf binnen kortere of langere tijd toch zouden gaan tanen.

Daar is moed voor nodig en 't ging haar zeker niet in de koude kleren zitten maar De Heilige Koe van het fatsoen en de sleur hadden bij haar plaats gemaakt voor De Heilige Koe van de Ars Amandi, de kunst van het minnen, de man en zijn geslachtsdrift. Meer een heilige stier. Het doet me allemaal wat Oosters, in ieder geval heel erg on-Hollands aan en nu hoeft je de Hollandse opvatting over de sexualiteit niet als de meest ideale te beschouwen, een feit is, dat we er toch maar mee zitten.

Ze houdt de Hollandse vrouw als het ware een spiegel voor en in zekere zin heeft ze gelijk. Het is ook een kwestie van geaardheid en opvoeding. Over 't algemeen maken we niet zo'n heisa van ons seksuele leven, met geurige baden, dure zeep, kostbare parfums en luxe nachtgewaden. Misschien ten onrechte maar we zijn er gewoon te stijf voor; we zijn er ook niet in opgevoed, we zijn ook minder horig en meer gemancipeerd. Een kam door ons haar en een beetje lippenstift en een leuke jurk, tegen dat HJ van zijn werk thuiskomt, dat is het dan wel en dan maar hopen, dat hij 't ziet.

Bovendien, wie kan zich al die luxe veroorloven en wie kan zich veroorloven om voorbehoedmiddelen als een storend element te beschouwen? Wie heeft er een welwillende aborteur, die ingrijpt, als 't mis is, zelfs voor niets, uit idealisme? Je moet maar iedere keer naar Engeland moeten of weet ik veel, naar Joegoslavië. Of het moet maar door de Commissie Kloosterman uitgemaakt worden of 'die juffrouw Heijermans' voor een abortus in aanmerking komt of niet. 'Dan moet die juffrouw maar een beetje beter uitkijken en maar eens wat minder parfum gebruiken en een lekkere warme zwanedons pyjama kopen in plaats van die dure sex-flodders. Daar krijg je trouwens toch maar reumatiek van!'

Zoals gezegd, is Hermine Heijermans het boeiendst, als ze van haar onderwerp afdwaalt en dat is ook in haar boek. Wie de minnaars op de koop toe neemt en afgaat op de beroemde naam van de schrijfster, krijgt verrukkelijke stukjes 'Falklandjes' onder ogen. Over het tooneel, over het reizen en trekken van de gezelschappen, het spelen overal in het land, de verhoudingen tussen de acteurs. 'Als dit boek succes heeft,' zei ze tegen me, 'dan schrijf ik een tweede: 'Nog meer minnaars'. Ik hoop niet, dat ze 't doet. Wél een tweede boek, maar dan nóg meer 'achter de coulissen', want dat is Hermine Heijermans op haar best.

de wedloop tussen kennis en catastrofe

'De geschiedenis der mensheid wordt meer en meer een wedloop tussen kennis en catastrofe', schreef H. G. Wells bijna vijftig jaar geleden. Toen kon menigeen die uitspraak nog beschouwen als een onredelijke overdrijving. Nu wordt ze in brede kring aanvaard als een overduidelijke waarheid. In die tussentijd, vooral na de tweede wereldoorlog, groeide het menselijk produktievermogen ontzaglijk en daarmee ook het besef dat ziekte, onwetendheid en armoede uit de wereld gebannen kunnen worden. De minder bedeedden onder de 3.630.000.000 aardbewoners eisen ook dat in die zin wat wordt ondernomen. Daardoor komt de druk om de onderwijsmogelijkheden aanzienlijk te vergroten niet meer alleen van een verlichte minderheid die verbreding van kennis ziet als een middel om de goed-geschoolde mankracht en de geestelijk wakkere burgerij te krijgen, waarmee de natie gebaat is, maar steeds sterker ook van de onontwikkelde massa's zelf. De catastrofe waarvan Wells sprak komt als deze massa's hun recht op ontwikkeling niet gehonoreerd zien, hetzij doordat het hun als doelbewuste politiek wordt onthouden, hetzij doordat niet wordt ingezien hoe dringend en hoe omvangrijk de krachtsinspanning is die wordt vereist.

Studies over het onderwijs hebben zich voornamelijk bezig gehouden met vergelijkingen hoe en wat aan kinderen wordt geleerd. Daaruit valt veel op te maken over de kwaliteit van het onderwijs hier en daar, maar weinig over de inspanning die landen zich daardoor getroosten. Die inspanning valt beter af te lezen uit gegevens die tussen 1950 en 1965 door het Unesco-bureau voor statistiek zijn verzameld in een vele landen omvattende steekproef. Hoewel voorzichtigheid wel geboden is bij het interpreteren van dergelijke statistieken kan men er zeker gebruik van maken om enige grove tendenzen te signaleren in de uitgaven, die men voor onderwijs besteedt.

Opvallend is in de eerste plaats de stijging – absoluut en in percentage van de totale staatsuitgaven – van de onderwijsbudgetten, vooral in de periode 1960-65: bij een groep van negentig naties steeg het aan onderwijs bestede bedrag

van 3,6 – 4,5% van het nationaal inkomen. In menselijke termen is dit geen geringe zaak: de wereld telde (China, Noord-Vietnam en Noord-Korea niet meegerekend bij gebrek aan recente cijfers) in het schooljaar 1960-61 324 miljoen leerlingen van het lager, middelbaar en hoger onderwijs; het overeenkomstige aantal in het schooljaar 1966-67 was 428 miljoen, een stijging met 104 miljoen, of 32 procent in zes jaar. De schoolbevolking is toegenomen met 4,8% per jaar, terwijl de wereldbevolking jaarlijks met 1,9% toenam, cijfers waarin zich weerspiegelt hoe de ontwikkelingslanden erin slagen het lager onderwijs algemeen te maken.

Grote vooruitgang is ook geboekt bij het openstellen van de onderwijsinstellingen voor meisjes: in de periode 1960-61 tot 1966-67 een stijging van 33%. Het aantal leerkrachten steeg minder sterk dan het aantal leerlingen; in dezelfde periode werd deze verhouding 1:30 tot 1:31. Of alleen bij het voortgezet onderwijs 1:16 tot 1:19.

De hoogste stijging vindt men in Afrika waar het aantal leerlingen bij lager, middelbaar en hoger onderwijs steeg met 41, 84 en 74 procent in die volgorde. Vooral dat laatste cijfer is opvallend als men het vergelijkt met de procentuele verdeling van leerlingen over drie onderwijsniveaus in de wereld: 73:23:4.

Een reëler beeld dan vergelijkingen tussen absolute bedragen die voor onderwijs bestemd worden in verschillende landen geeft een berekening, waarbij de onderwijsuitgaven vergeleken worden met andere overheidsuitgaven in procenten van het bruto nationaal produkt. Wanneer men dergelijke vergelijkingen maakt, ziet men dat in de meeste landen het onderwijs inderdaad maar een heel dun plakje krijgt van de nationale koek.

*In de tijd die het lezen van deze zin vraagt, zijn elf kinderen geboren op deze wereld. In dezelfde tijd zijn er vijf mensen gestorven. Een simpel beeld van de bevolkingsexplosie, die momenteel aan de gang is, waaruit men kan opmaken hoe verbijsterend de omvang is van het probleem van voedsel, gezondheidszorg en ook van onderwijs waarvoor de wereld staat. Ondanks de inspanningen zoals hierboven vermeld is het aantal volwassenen die lezen noch schrijven kunnen in de wereld van 740 miljoen tot 800 miljoen gestegen in de laatste tien jaar volgens de redelijkste schattingen. Tenzij de inspanningen voor het onderwijs enorm vergroot worden, zal deze groei zich onvermijdelijk voortzetten. Dat is temeer noodzakelijk omdat in onderwijs ook de sleutel ligt voor de oplossing van problemen als geboortebeperving, verbeterde voedselproductie, betere elementaire gezondheidszorg. Alleen door kennis te verbreiden kan men de 'bevolkingsbom' onschadelijk maken die op den duur gevaarlijker voor onze planeet kan zijn dan alle kernwapens. Hoezeer de wereld als geheel nog voorrang geeft aan de wapenering wordt duidelijk als men uit de statistiek leest dat ze veertig procent meer besteedt aan militaire zaken dan aan onderwijs. Niet alleen moet de wereld daarom verandering brengen in de voorrang, die ze toekent aan de financiering van verschillende zaken, ook op onderwijsgebied zal men de doelstellingen moeten herzien. Op lager-onderwijsniveau zal men moeten inzien dat het verbreiden van de simpelste kennis van hygiëne en eetgewoonten minstens zo belangrijk is als het *abc*. Universiteiten in de ontwikkelingslanden zullen ook die studies moeten stimuleren die betrekking hebben op de specifieke noden*

en behoeften van het land: het is minder belangrijk een minderheid te voorzien van een maximum aan cultuur dan om de meerderheid te wapenen met het absoluut noodzakelijke minimum aan kennis.

Er is bepaald geen reden om zelfgenoegzaam terug te zien op de resultaten die tot dusver behaald zijn in de strijd tegen de onwetendheid. De onontwikkelde massa's zullen meer moeten krijgen dan het bijna niets dat hun tot dusver is uitgereikt, wil de dreiging van de huidige situatie worden afgewend. Dat zal alleen kunnen door een internationale inspanning, waarbij men niet op de kosten kan beknipten. En wel nu – in minder dan een generatie kan het te laat zijn.

Geld voor wapens

De wereld besteedt veertig procent meer geld aan wapenering dan aan onderwijs: de cijfers voor 1966 waren 159 miljard tegen 111 miljard dollar.

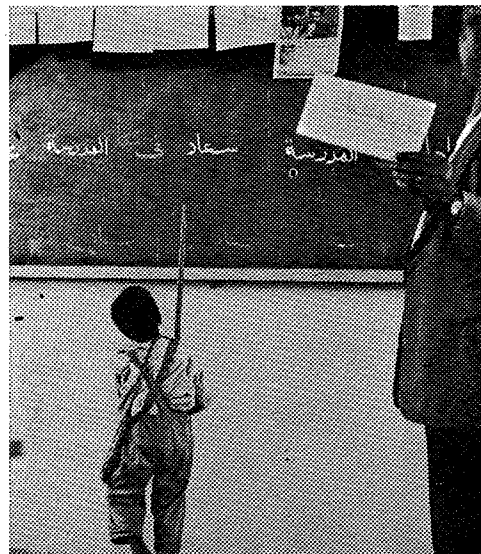
Dit is een van de statistieken uit een onderzoek naar de uitgaven voor wapenering in 120 landen, uitgevoerd door het bureau voor wapencontrole en ontwapening der Verenigde Staten (ACDA) in samenwerking met andere Amerikaanse overheidsinstellingen en verscheidene internationale organisaties waaronder de Unesco. In 1962 schatten de Verenigde Naties nog dat de wereld 120 miljard dollar aan wapens had uitgegeven. In 1967 werd een nieuw record bereikt met 182 miljard dollar – een stijging in vijf jaar van meer dan vijftig procent. Als deze stijgingsneiging zo blijft, zo berekent het rapport dan zal in de komende tien jaar het astronomische bedrag van vier biljoen dollar aan wapens uitgegeven worden: oftewel bijna f 15.000.000.000.000.

Wat dergelijke bedragen betekenen is amper duidelijk te maken. Maar als men elke seconde een dollarstuk zou laten vallen, zou men 5.750 jaren lang bezig zijn voor het bedrag van 182 miljard dollar bereikt was – dat is duizend jaar langer dan de pyramiden oud zijn. Om op dezelfde manier de vier biljoen dollar van de komende tien jaar te bereiken zouden 126.000 jaar nodig zijn – dat is ongeveer de tijd die verstreken is sinds de Neanderthalers in hun grotten woonden in Europa. Anders nog voorgesteld: de munten van 2½ millimeter dikke opeengestapeld zouden 73.000 kilometer voorbij de maan reiken, alleen al voor het in 1967 bestede bedrag. Voor de som van de komende tien jaar zou de stapel een hoogte bereiken van dertig keer de afstand tussen aarde en maan.

Een paar andere opmerkingen uit het rapport: over de gehele wereld wordt gemiddeld \$ 7.800,- per jaar besteed aan een soldaat, per kind in de leeftijdsgroep van vijf tot negentien (de scholieren grofweg) is dat gemiddelde over de hele wereld honderd dollar per jaar, 78 keer zo weinig.

De minderontwikkelde landen hebben 72 procent van de wereldbevolking, maar zij besteden slechts elf procent van de totale uitgaven voor onderwijs in de wereld. Hulp aan ontwikkelingslanden komt neer op ongeveer acht dollar per hoofd van de bevolking der donorlanden, die \$ 170,- per hoofd besteden aan militaire programma's. Militaire uitgaven der ontwikkelingslanden waren twee keer zo hoog als hun inkomsten aan ontwikkelingshulp.

HOWARD BRABIN (Unesco)

éducation permanente:

de grote omwenteling in leren en in leven

Ouders die kort geleden hun kind hebben weggebracht voor zijn eerste schooldag zijn op een tamelijk griezige expeditie gegaan. Ze laten die jongen of dat meisje opleiden voor een niet-bestaande werkkring in een niet-bestaande samenleving. Het gebouw waarin die scholing begint is misschien wel nieuw – wat daarin gebeurt is dit in menig opzicht niet. In deze twintigste eeuw worden burgers van de nog onvoorstelbaar anders uitziende eenentwintigste eeuw onderwezen volgens principes die ten dele nog stammen uit de negentiende eeuw...

Paul Lengrand, auteur van 'l'Éducation permanente' en onderwijsexpert van Unesco, duikt nog verder terug in de historie: 'In de primitieve samenleving bereidden oude, wijze stamleden en de vaardigsten in de noodzakelijke ambachten de jongeren voor op hun volwassenheid. Dat eindigde met inwijdingsriten, waarna het nieuwe, volwassen geachte stamlid werd verondersteld voortaan een passende rol binnen het stamverband te vervullen. In de westerse industrie-maatschappij hebben we nog steeds dergelijke rituelen: examens en diploma's, die het eind markeren van de training voor volwassenheid. Na het laatste examen – als hij 15, 20 of 25 is – wordt een jongeman gereed geacht voor zijn werkzaam leven, voorzien van de nodige geestelijke bagage'.

Twee fasen

Die keurige opsplitsing van het leven in twee fasen voert logisch tot een filosofie van onderwijs, waarbij het kinderhoofdje zoveel mogelijk wordt volgepropt met allerhande feitenkennis. Er wordt een kapitaal aan kennis aangelegd waaruit de bezitter tijdens de rest van een zo bevredigend mogelijk leven moet kunnen putten. Het is enigszins te vergelijken met de wens om door overdadig te ontbijten voor de rest van de dag de honger te verbannen. En zoals dat van medische zijde scherp wordt veroordeeld als ongezond, zo zijn er sterke bezwaren tegen deze onderwijsopvatting, die zich overigens lang heeft kunnen handhaven, omdat ze in grote trekken nog wel kon bereiken wat ze beoogde.

In de stam was vóór de inwijdingsriten wel ongeveer alles te leren wat het stamlid later nodig kon hebben. Nieuwe inzichten of normen braken zich niet vaak baan en dan nog met grote tussenpozen, zodat aanpassing van de voorbereiding geen geweldige problemen opriep. Dit is eigenlijk zo gebleven tot in deze eeuw, ook al gingen geleidelijk aan de ontwikkelingen in wetenschap en techniek, de veranderingen in opvattingen ook, zo'n tempo aannemen dat het onderwijssysteem ze niet meer kon bijbenen. En al kreeg de leerling gedurig meer feiten op te slaan in zijn brein, steeds onvermijdelijker werd toch dat de al werkende man of vrouw daarnaast nog studeerde voor een diploma zus of een diploma zo.

'Education permanente' (de Engelse term 'life-long education' wordt ook vaak gebruikt, de Nederlandse 'levenslang leren' minder) is niet zomaar een nieuw naampje voor dit bijleren door volwassenen. Dit wordt doorgaans ondernomen met een beperkt individueel doel voor ogen: om tekorten in het basisonderwijs aan te vullen of fouten daarin te corrigeren – een soort aanvullend werk dat al een respectabele traditie heeft.

Radikale ommekeer

De éducation permanente daarentegen behelst

een radicale ommekeer in het hele complexe begrip van opvoeding en opleiding, die niet in een beknopte definitie is te vangen. Uitgangspunt is dat ieder standaardsysteem van scholing gedoemd is te voldoen aan behoeften, die achterhaald zijn – zo snel verandert de wereld van nu voortdurend. Ieder individu krijgt te maken met de noodzaak zijn hele leven door verder te leren om bewust deel uit te kunnen blijven maken van die veranderende wereld. Daarom ook is het niet langer zinnig een mensenleven in te delen in twee fasen: de eerste van de opleiding waarvan de vrucht wordt toegepast in de tweede, die van de activiteit.

De consequenties van deze opvatting zijn niet gering. Als ieder mens zich kan – en behoort – te ontwikkelen zo lang hij leeft, is er geen reden meer zijn brein in de kinderjaren op school tot overbelasting toe te beladen.

Die school krijgt een volmaakt andere taak toebedeeld: ze moet niet een instelling zijn die kennis distribueert in de eerste plaats, maar de grondslag leggen waarop het levenslang leren harmonieus kan verlopen. De nadruk komt dan te liggen op die aspecten, die van belang zijn voor de aankomende volwassene om na school of universiteit, voorzien van de nodige motivering zich ergens in te verdiepen, dit ook te kun-

nen doen. Daarvoor zijn nodig een beheersing van de taal, de training van de vermogens waar te nemen en zich te concentreren, te weten hoe en waar de informatie te halen is die men nodig heeft, hoe men samenwerkt met anderen.

Intenser leven

Op die basis zal zich een breedgeschakeerd en krachtig leren door volwassenen ontplooiën dat zijn weerslag heeft op de hele filosofie van het onderwijs en de praktijk ervan – en ook op het gezin, op de samenleving. Education permanente betekent een volledige vernieuwing van inhoud en aanpak van al de verschillende vormen van scholing en training, die de moderne mens behoeft gedurende de verschillende stadia van zijn bestaan. Volgens Lengrand en anderen ligt hierin ook een stimulans om iedere fase van het leven intenser te leven – de scholing van nu werkt juist te vaak als een rem op de ontplooiing van het individu.

Een andere belangrijke consequentie van deze éducation permanente is dat de begrippen slagen en falen de absolute betekenis verliezen, die ze in starre scholingssystemen hebben. De 'inwijdingsriten' der examens en diploma's selecteren tussen wie iets gelukt is en wie niet – een selectie die absurd lang door kan werken in het maatschappelijk leven. Maar als ieder individu doorlopend bezig is zich te ontwikkelen en voortdurend nieuwe intellectuele uitdagingen te lijf gaat, dan is falen slechts betrekkelijk – iemand is niet mislukt, maar hem is iets mislukt zoals iedereen wel eens iets niet zal lukken. En er blijven nog zoveel kansen over om zijn bekwaamheid op te testen.

Het begrip succes wordt eveneens gerelativeerd, wat psychologisch des te beter is: succes binnen een systeem kan veel remmender werken dan falen daarin. Wie een mislukking moet verwerken is genoopt de balans op te maken, opnieuw en anders te beginnen; wie slaagt krijgt licht de neiging – zeker als zijn succes hem apart zet van zijn collega's – om aan te nemen dat het verder allemaal wel vlot zal gaan.

Originaliteit stimuleren

Niet alleen op dit educatieve gebied geldt dit

Econoom: Volwassenen hebben voorrang bij onderwijs

Moet men onderwijs aan volwassenen uitbreiden ook al zou dit tot gevolg hebben dat de uitbreiding van onderwijs aan kinderen erdoor wordt vertraagd? Dit is een delicate vraag waarvoor menig ontwikkelingsland in de praktijk gesteld wordt. Het is een der vele onderwerpen die in het Internationaal Jaar van het Onderwijs met nadruk worden bestudeerd. Volgens de Deense econoom Thorkil Kristensen, oud-secretaris-generaal van de Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling OECD, is het antwoord op deze vraag ja: 'Onderwijs aan volwassenen is een van de nuttigste manieren om moderne technieken toe te passen in de vitale sectoren van de economie der ontwikkelingslanden – en dat bovendien met geringe investeringen in kapitaal en met groot potentieel aan arbeidskracht'. Kristensen gelooft niet dat de schade die daardoor aan de niet-schoolgaande kinderen wordt toegebracht groot is: 'De toekomst is aan deze kinderen – ook al krijgen velen van hen dan nu niet een behoorlijke algemene opleiding dan behoren moderne onderwijsmethoden hen in staat te stellen als tiener hun educatieve achterstand weer in te lopen. De volwassenen daarentegen kunnen niet wachten: het onderwijs dat hun nu wordt geboden is hun laatste kans. Bovendien ontstaat door het scheppen van een kloof tussen kinderen die beter onderwezen zijn dan hun ouders een tegenstelling tussen generaties met onaangename bijeffecten. Ouders die nog leven in de sfeer van volkskultuur tegenover kinderen die snakken naar de moderne wereld waarvan ze op school een glimp hebben opgevangen – dat wordt in het menselijke vlak een pijnlijke konfliktsituatie.

maar in alle mogelijke situaties, waarin een mens kan slagen of falen – op het emotionele, sociale, professionele vlak, bij intermenselijke betrekkingen. Allemaal situaties waarin belangrijker dan eventueel succes is dat men een positieve instelling heeft, attent en onderzoekend is, geen passieve toeschouwer.

De waarde die men de éducation permanente toekent schuilt er ook in dat ze meer dan de gelijkschakelende traditionele systemen de originaliteit kansen geeft zich te uiten. Die mogelijkheid ontstaat doordat de verbinding van bepaalde scholing aan een bepaalde leeftijdsrange vervalt. Lengrand beziet in dit verband bijvoorbeeld scheppende kunstenaars van wie er vrij wat – Rembrandt bijvoorbeeld – pas op rijpere leeftijd hun grootste meesterwerken vervaardigen. Traditionele scholingssystemen belemmeren een dergelijke late bloei, die uiteraard bij anderen dan kunstenaars op velerlei gebied evenzeer voorkomt.

In de gedachten die her en der over éducation permanente zijn ontwikkeld ontbreekt niet het inzicht dat er aansluitingsmoeilijkheden met de praktijk van het maatschappelijk leven zullen zijn. Zo zijn éducation permanente en selectiesystemen moeilijk met elkaar te rijmen. Toch kan men zich moeilijk voorstellen dat handel, industrie en overheidsdiensten vlot bereid zullen zijn hun personeel aan te stellen in goed vertrouwen dat van de benoemde een redelijke prestatie verwacht mag worden, waarbij enige aanwijzing of bewijs overbodig is. Dit hoeft men echter niet te zien als een probleem voor de onderwijswereld; het is er een dat werkgevers mogen zien op te lossen door methoden te vinden om personen die zij nodig hebben te selecteren, mits dit maar zo gebeurt dat die selectie geen weerslag kan hebben op het onderwijs-

systeem dat zich nu eenmaal moet laten leiden door andere eisen.

Bovendien zijn maatschappijstructuren denkbaar, waarin bijvoorbeeld de wisseling van werk algemene regel wordt, zoals nu reeds in bepaalde landen niemand zekere posten met grote politieke of sociale verantwoordelijkheid langer dan een beperkt aantal jaren mag vervullen. Een dergelijk rouleringssysteem zou met zich brengen dat ooit verrichte selecties toch voortdurend herzien worden, waarbij naast het levenslang leren ook levenslang kansen bestaan voor werknemers om hun kwaliteiten te bewijzen, zoals werkgevers een even permanente plicht moeten aanvaarden talenten onder hun personeel te erkennen.

Experimenteren

Dit zijn enkele aspecten van de ommekeer die met éducation permanente gepaard zal moeten gaan op het terrein van psychologie, sociologie, economie, opvoedkunde en nog vele andere wetenschappen. De voorlopige praktijk is noodzakelijkerwijs nog beperkt tot onderzoek en experimenten die voortbouwen op wat reeds voorhanden is aan onderricht voor volwassenen. Maar de idee op de achtergrond blijft een geheel nieuwe stijl van 'éducation' dat in dit verband beter met vorming te vertalen is dan met het beperktere begrip onderwijs.

De ouders die met verbijstering kijken naar de in hun ogen rare wiskunde, die hun kinderen bedrijven op de middelbare en geleidelijk aan ook de lagere scholen, mogen veronderstellen dat ze de omwenteling zich al zien voltrekken in de scholen. Maar in dit Internationaal Jaar van het Onderwijs komt het denkwerk voor de echte grote revolutie in het leren en het leven pas goed op gang.

Ik denk er ZO over

Kerklid

Door 'n lange vakantie in 't buitenland en allerlei beslommingen las ik uw blad 'Mens en Wereld' nr. 15 later dan gewoonlijk. Toch wil ik nog even reageren op 't stukje van mevrouw v. d. Berg uit Amersfoort, waarin ze spreekt over 'n kerklid dat ook lid is van het H.V.

Ik zie dat anders in. Zelf ben ik kerklid van de Ned. Herv. Gem. en uiterst vrijzinnig. Volgens de kerk moet men leven naar de hoogste beginselen van waarheid, liefde en rechtvaardigheid, in geloof aan een goddelijke leiding. Dat streven vind ik ook bij het H.V., al wordt daar niet geloofd in een goddelijke macht. Maar ik juich 't streven toe, in een wereld van vandaag, waar zo veel duisternis, onwetendheid en varring heersen. En daarom lees ik uw blad.

De grootste moeilijkheden komen door de dogma's daar moet ieder voor zichzelf maar een keuze uit doen. Maar waar 't uiteindelijk om gaat is de mens te helpen om licht te zien en idealen te geven, waardoor ze zelf gelukkiger kunnen worden en ook misschien de wereld kunnen verbeteren.

Er zijn verschillende wegen, als ze maar recht zijn en naar 't goede doel leiden, daar zit niets verkeerd in. En dan kunnen we elkaar toch helpen, als we dat graag willen, zonder ontrouw te zijn aan onze eigen overtuiging?

D. UBBELS-v. d. SLUIS, Kollum (Fr.)

Misser

In MW-16 spreekt de redacteur in de beschouwing Diktatuur der onverdraagzamen over 'het uitvaagsel van een grote stad'. Daarmede wordt een groep mensen aangeduid die gericht zou zijn op louter vandalisme en het bewerken van de chaos, het aanbrengen van redeloze vernielingen en het bedreigen van de politie. Als nadere kwalificatie: werkelijke leeglopers.

Het komt mij voor, dat de redacteur in zijn verdediging van hetgeen hem voor ogen stond, zich niet heeft weten te beheersen bij het beoordelen van een groep mensen, wier gedragingen tot ongerustheid en zorg aanleiding geven.

Zijn benadering moet worden gewaardeerd als passend in een respectloze en onredelijke omgang met de medemens. Een groep jonge mensen, wier gedrag een appel aan het geweten van de samenleving behoort te zijn, wordt door hem 'ausradiert'.

Als boetedoening voor deze ernstige misser in het voorgaan bij het streven naar een geestelijk verantwoord functioneren, ware door de redactie te overwegen, de achtergronden van het gedrag van de 'notoire rellenschoppers', alsmede de implicaties van deze achtergronden voor een welbegrepen verantwoordelijkheid van de samenleving, te doen belichten.

C. UITENBOGAARD, Amersfoort

HV ondertekent protestbrief aan minister Bakker

In het bericht dat in het vorige nummer op deze plaats stond is een hinderlijke fout geslopen. Het begin van de tweede alinea luidt: 'In de brief wordt de aandacht gevestigd op de onmenselijke gevolgen van de apartheidspolitiek'. Deze zin had moeten luiden: In de circulaire, waarin de voornoemde stichting tot ondertekening van deze protestbrief oproept, wordt de aandacht gevestigd op de onmenselijke gevolgen van de apartheidspolitiek. (Enz.) De circulaire is overigens als bijlage meegezonden met de brief aan de minister.

'Onderwijs-industrie' doet te weinig aan onderzoek

In de hoofden van hen die zich met onderwijs bezighouden is veel kennis voorhanden van veel zaken, maar niet van het onderwijs zelf. Het is een tekort dat wordt aangevuld. Zo naarstig dat het haast tegenovergestelde gevaar dreigt, dat men onderwijs gaat zien als een panacee, een wondermiddel dat de maatschappij van al zijn kwalen kan genezen. Aldus dr. Malcolm S. Adiseshiah, de waarnemend directeur-generaal van de Unesco, in een toespraak die hij eind vorig jaar in ons land hield over taken van het Internationaal Jaar van het Onderwijs.

Dr. Adiseshiah stelde vast dat nog nimmer geheel duidelijk is gemaakt hoe onderwijs bijdraagt tot de welvaart van een land en welke verhouding van soorten onderwijs geboden is in een bepaalde economische situatie. Het beste wat men kan doen is enige algemene conclusies trekken. Onderwijs zorgt voor beroepsbekwaamheid, kwantitatief en kwalitatief. Het economisch belang is duidelijk: de factor arbeid zorgt voor doorgaans driekwart van het bruto nationaal produkt en training is een voorname voorwaarde voor produktiviteitsverhoging. Dan heeft onderwijs verscheidene indirecte invloeden op de economie: het stimuleren van initiatief en vindingrijkheid, het bevorderen van economische en sociale beweeglijkheid.

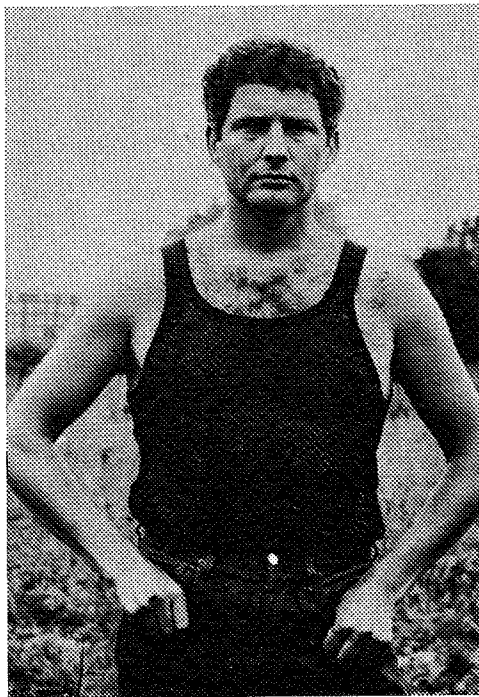
Aanzienlijk minder nog is te zeggen over de niet-economische beïnvloeding door onderwijs: hoe dit sociale, morele en esthetische opvattingen kan stimuleren, mensen voor burgerlijk en familie-leven toerust, enzovoort.

Dr. Adiseshiah meende dat een menigte onderwerpen zoals opleiding van leerkrachten, methoden van onderwijs, scholenbouw en nog veel meer aanzienlijk intensiever onderzoek verdienen dan ze kregen: 'In dit verband herinner ik mij enige studies over het hoger onderwijs in de Verenigde Staten, die aantoonde dat de uitgaven voor 'onderzoek en ontwikkeling' in de 'onderwijs-industrie' (als ik die zo mag noemen) aanzienlijk lager waren dan die van de meeste andere industrieën.'

(In Nederland is dat niet veel anders gesteld: van de totale onderwijsbegroting is slechts 0,086% bestemd voor de Stichting Onderzoek van het Onderwijs. Zelfs als men alles bijeen neemt wat het ministerie zelf tot research rekent (Pedagogische Centra, eerder genoemde stichting, het Centraal Instituut voor toetsing van het onderwijs (cito) en de Plan Procedure) maken deze samen nog geen 0,2% van de begroting uit! Grote industriële ondernemingen in Nederland geven daarvan een veelvoud aan onderzoek en ontwikkeling uit: Unilever 0,75% (van de omzet), Shell 1,2% en Philips 7 à 8%! Dit zijn maar willekeurig gekozen cijfers; vergelijking is niet in elk opzicht korrekt, maar wel illustratief. Red.)

beeld, boek en film

of erotische
hoogspanning als
verkoopsucces

JAN WOLKERS
...plastische taal...

In de stilte van Texel is Jan Wolkers bezig met het schrijven van een scenario voor de film *Turks fruit*, lees ik in de NRC-Handelsblad (hé, je zit ineens met dat lidwoord, merk ik). Op dezelfde plek heeft hij het boek*) geschreven, dat al maandenlang op de hitparade staat en waarvan zeker al meer dan 100.000 exemplaren zijn verkocht.

Zoiets maakt je achterdochtig, want zo'n op-lage, en dan nog een film... Kan dat wel wat zijn? Toch ga je dan, onwillekeurig, uit van een nogal snobistische redenering: dat wat iedereen goed vindt, kan per definitie nooit goed zijn, of met andere woorden: het kleine kringetje waar-toe ik behoor, zal wel uitmaken of iets goed is of niet. Bemoeit iedereen zich daarmee, ja, dan kan het een bestseller zijn, maar een bestseller van literaire kwaliteit bestaat niet. Maar bedenkt u zich dan, dat er wel meer goede boeken verfilmd zijn, en dat op het ogenblik bij voor-beeld niemand minder dan Polanski bezig is met de verfilming van *Een dagje naar het strand* van Heere Heeresma, een novelle die deze schrijver voor mij al jaren geleden in één klap in de rij van grootmeesters plaatste. Nu verkopen alle boeken van Wolkers goed, en dat versterkt misschien onze achterdocht? *Turks fruit* springt er niettemin uit en de schrijver verklaart dat: 'Ik geloof, dat het komt doordat *Turks fruit* het meest erotische boek in de Nederlandse literatuur is. Heel eerlijk en gewoon. Er is geen flauwekul bij en dat treft de mensen, die niet gewend zijn te lezen.'

En dat zal het ook wel zijn, want het boek vertoont een erotische hoogspanning die bij mijn weten nog nooit zo in de Nederlandse literatuur voelbaar gemaakt is. Het is het verslag van een, ik zou haast zeggen beestachtige, verliefdheid op een meisje, dat, opgevoed door een secreet van een moeder en een sympathieke, maar on-benullige vader, zich snel, maar oppervlakkig aanpast aan het kunstenaarsmilieu waarin ze terecht komt. In haar losgeslagen-zijn deed het meisje mij vaak denken aan haar evenbeeld uit dat oude verhaal *Kunstfruit*, waarmee Wolkers destijds al zo'n opschudding veroorzaakte onder de brave burgers van Bergen.

*) Jan Wolkers: *Turks fruit* (Meulenhoff Nederland N.V., Amsterdam, 1969; f 8,50).

De ik-figuur, gek van verliefdheid, wordt voorgesteld als een overpotent, onnipotent kracht-patser met een zozeer op de seksualiteit gericht levensgevoel, dat het menige minder opgewonden lezer zal afstoten. Het taalgebruik is navenant grof, maar dat past bij het primitieve van de gevoelens. Al snel wordt evenwel duidelijk, dat de seksuele beleving heel wat meer is dan doel in zichzelf: dat zij uiting van en stimulans voor een grote liefde wordt, die de hoofdper-son voor zijn vrouw gaat voelen. De tragiek van die liefde ligt daarin, dat de vrouw, vast als zij zit aan het burgerlijk milieu waaruit zij afkomstig is, zich niet anders dan oppervlakkig aan haar nieuwe levensomstandig-heden aanpast en tenslotte toch op kuiperijen van haar moeder ingaat, die haar aan een 'goe-de partij' zullen binden. Het meisje, eenmaal door zo'n waanzinnige verliefdheid beroerd, vindt daarin uiteraard haar geluk niet en gaat in oppervlakkige avonturen ten onder. De ik-figuur brengt daarvan verslag uit, in een hevig gespannen en plastische taal (altijd de kracht bij uitsteking van Wolkers), waarin geen gevoel ver-huld, geen uiting verzacht, geen handeling ver-zwogen wordt. En dat, ja dat zal wel de oorzaak zijn van het verkoopsucces.

Over plasticiteit gesproken: de eerste kennismaking met de geliefde begint aldus: 'En toen we een vrachtwagen passeerden en ze dus allebei haar handen aan het stuur moest houden op die glibberige weg, legde ik ineens mijn hand op haar knieën, die net onder haar rok uitkwamen. En dat waren niet van die bot-tige dingen met zo'n enge knieschijf erbuiten en ook niet van die vormeloze bleke melkbroden. Het waren prachtige, imponerende brokken plasticiteit, om met onze kunstgeschiedenisprof te spreken, als hij weer over de Griekse beeld-houwkunst stond te melken. En per slot van rekening had ik niet voor niets jaren anatomie gehad.'

Primitief noemde ik het levensgevoel van de hoofdpersoon, maar dat wil nog niet zeggen op-pervlakkig. Behalve uit de allesomvattende lief-de blijkt de diepte van zijn gevoelens uit zijn houding tegenover dieren. Dat is een gegeven dat we bij Wolkers vaak aantreffen, maar veel-al heeft hij daarvan gebruik gemaakt door ons de ambivalente gevoelens te beschrijven die de

mens ten opzichte van het dier heeft. Dat resul-teerde soms in sadistische scènes, waar hij kin-deren met dieren liet omspringen. Misschien wel omdat kinderen in dit boek geen rol spelen (het meisje heeft een heilige angst voor zwan-gerschap, omdat die aan haar schoonheid af-breuk zou kunnen doen!), vindt de schrijver ge-legenheid een andere kant van de verhouding mens-dier te belichten.

Zoals alles in dit boek zijn ook de gevoelens van de twee hoofdrolspelers tegenover het dier hevig, radicaal en volledig, zozeer, dat ze ko-men tot handelingen die nogal wat mensen als dwaas zullen betitelen. Niettemin vloeien die handelingen voort uit een diepe genegenheid voor het dier, een liefde voor het zwakke en be-dreigde leven. De mensen bevinden zich in de onmogelijkheid het dier pijn te doen en voelen zich verplicht tot een verzorging die met ver-onachtzaming van alle andere factoren ad ab-surdum wordt gevoerd. Een merkwaardige be-levenis voor wie zich wel eens aan het sadisme in Wolkers' verhalen heeft gestoten, maar toch waarschijnlijk uiting van hetzelfde alles-of-niets-gevoel, dat ook nu weer de hoofdfiguur typeert.

In het algemeen vind ik de tweede helft van *Turks fruit* beter, genuanceerder, dan de eerste. Een hoogtepunt vind ik het bezoek van de ik-figuur aan de stervende Olga. Het meisje blijkt op haar sterfbed, geteisterd en belaagd door een tumor, toch nog het meest aan zijn aanwezig-heid te hebben. Alle gevoelens die bij deze laat-ste bezoeken in de man om de voorrang strij-den, zijn op een uiterst sensitieve wijze weerge-geven, en culminerend in een zelfopofferende liefde. Tijdens zo'n bezoek komt ook het Turks fruit ter sprake, waaraan het boek zijn titel ont-leent, zoals vaker bij Wolkers een schijnbaar onbetekenend detail.

De techniek van *Turks fruit* is niet ongelijk aan die van *Terug naar Oegstgeest*, dat ik, na enige aarzeling, toch prefereer. Het is de afwisseling van heden en verleden die de structuur van het boek een extra dimensie verleent, maar het werkt minder krachtig dan in het eerdere boek, vermoedelijk ook doordat de tijdspanne tussen heden en verleden hier niet zo groot is, al is de breuk wel essentieel.

Een bestseller, dat boek, ongetwijfeld. Daarom een slecht boek? Integendeel, maar wel voor een groot publiek een betrekkelijk eenvoudig boek, waarin de dingen (vooral de seksuele 'dingen') recht-toe recht-aan worden genoemd en bij hun ware naam. Ik hoop met het bovenstaande duidelijk gemaakt te hebben, dat de liefhebber van literatuur er heel wat plezier aan kan beleven en ik geloof, dat het een niet ge-ringe verdienste van Jan Wolkers is, dat hij door zijn wijze van schrijven een groot publiek met eersteklasliteratuur in aanraking brengt. Laat het hem hier ook in het onderwerp zitten, maar die mensen zullen al lezende toch wel het verschil ondergaan met voor hen gebruikelijke lectuur. Of ze daarmee blijvend voor de litera-tuur gewonnen zijn...? Dat hangt ook van an-dere schrijvers af en van wat wij onder litera-tuur willen verstaan. In ieder geval, 'de kunst aan het volk' brengen kan op een slechtere ma-nier dan deze.

R. DE LA RIE

hv kalender '71

In zijn vertrouwde vorm is de HV-kalender voor 1971 verschenen. Tweekleurendruk, han-dig formaat, iedere week een ander blad, met de bekende gestileerde tekeningen van Leonard Frank, en waardevolle citaten, literatuurfrag-menten en gedichten, verzameld door D. H. Prins en P. Krug. De fraai uitgevoerde kalen-der is te bestellen door overmaking van f 5,50 op postgiro 58, t.n.v. stichting De Humanis-tische Pers, Utrecht.

Erich Fromm

De thans 70-jarige auteur studeerde sociologie en psychologie in Duitsland en promoveerde in 1922 in Heidelberg. In 1933 emigreerde hij naar de U.S.A. waar hij aan verschillende universiteiten en instituten doceerde. Sinds 1951 is hij hoogleraar aan de Nationale Universiteit te Mexico.

Hij is lid van de American Humanist Association (A.H.A.) één van de aangesloten organisaties van de I.H.E.U., het overkoepelend lichaam van alle humanistische organisaties in de wereld.

Liefhebben, een kunst, een kunde

176 blz.

f 9,90

Deze studie wil de lezer ervan doordringen dat, hoezeer hij ook moge streven naar liefde, zijn pogingen gedoemd zullen zijn te mislukken, als hij zich niet met de grootst mogelijke energie wijdt aan de ontplooiing van zijn totale persoonlijkheid, en daardoor een 'creatief' mens te worden.

'Wij zoeken kontakt met een echtpaar (met kinderen liefst boven 6 jaar) dat als jongste, een eenvoudig 2½ jarig jongetje blijvend in hun gezin kan opnemen. Medisch-specialistische hulp moet voor dit kind bereikbaar zijn. Voor de kosten is een redelijke vergoeding. Overleg gaarne met Mej. M. G. Kruyswijk, Stichting 'Tot Steun' (alg. Instelling voor Kinderbescherming), Avenue Concordia 103, R'dam. Tel. 010 - 13 53 17 ma t/m vr, bij voorkeur 9-10 uur 's morgens.

Verschenen is:

EVOLUTIE

uitgave nr. 38 van het Nederlandse Gesprekscentrum.

De samenstellers zijn: Prof. Dr. A. de Froe, Prof. Dr. S. J. Geerts, Dr. J. M. de Jong (overleden), Drs. H. J. van der Lee S.J., Prof. Dr. J. Lever, Dr. O. Noordenbos, Dr. H. C. J. Oomen, Drs. J. G. van der Ploeg, Dr. C. van Rijsinge.

Aan het voorwoord ontlelen wij:

'Gezien de huidige stand van de wetenschap bestaat er ook geen alternatief. De evolutietheorie biedt een verklaring, die door geen andere theorie wordt geboden. Er zij echter op gewezen, dat de keuze voor de evolutiegedachte minder op grond der beschikbare feiten dan wel vanuit een sfeer, die over de grenzen van het strikt natuurwetenschappelijke reikt, tot stand is gekomen.'

50 blz.

f 2,50

Bestellingen per giro 58 t.n.v. 'De Humanistische Pers' Utrecht.

Verkrijgbaar:

Kalender 1971

De teksten zijn verzorgd door Dr. D. H. Prins en P. Krug.

Ontwerp: L. Frank.

Uitvoering: Drukkerij Storm.

Prijs: f 5,50

Bestellingen per giro 58 t.n.v. de Humanistische Pers - Utrecht.

Joachim Kahl

Het onheil van het Christendom of een Pleidooi voor een humaniteit zonder God

met een voorwoord van Gerhard Szczesny

Aan het voorwoord van Szczesny ontlelen wij:

'Nog erger dan arrogantie en onredelijkheid van de christenen is het feit dat zij die geen christen zijn, zoiets laten begaan. Steeds groeien nieuwe generaties in deze verloochening van de cultuur op, die het vanzelfsprekend vinden om belijdenissen als versiering te gebruiken, achter grote woorden kleine of geen daden te verbergen, lid van een geloofsbeweging te blijven, waarbij ze zonder hun toedoen door de doop ingelijfd werden, om rustig aan de leiband mee te lopen, en zich vooral niet in te spannen.'

De schrijver geeft o.m. een aantal feiten uit de kerkgeschiedenis, die een goed inzicht geven over de oorzaken van de situatie, waarin de kerk zich nu bevindt.

171 blz.

f 2,75

Bestellingen per giro 58 t.n.v. 'De Humanistische Pers' Utrecht.

Strafrecht en sexualiteit

In de serie publikaties van de humanistische stichting Socrates, waarin o.m. humanisme en arbeid, het gezag en echtscheiding zijn ondergebracht is nu het rapport strafrecht en sexualiteit verschenen. Dit rapport vormt een verslag van een onder auspiciën van de juridische sekte georganiseerde konferentie. Het centrale uitgangspunt van de aldaar gehouden inleidingen en discussies was de vraag of, en zo ja in hoeverre, de wetgever een taak heeft bij de bepaling van wat zedelijk is en wat niet.

Of, zoals de voorzitter van de konferentie in zijn voorwoord vroeg de wetgever bepaalde menselijke handelingen, die betrekking hebben op de sexualiteit met strafsankties dient te bedreigen.

Professor van Veen komt tot de konklusie dat de democratische rechtsstaat voortdurend met latente spanningen op dit terrein leeft. De wetgever kan de zedelijkheid weliswaar niet bepalen, maar wel invloed daarop uitoefenen. De overheid is naar zijn mening gedwongen telkens daarin weer een standpunt in te nemen. De heer Gutter daarentegen konkludeert aan het einde van zijn origineel essay dat staking van de activiteiten der overheid op het gebied van de sexualiteit noodzakelijk is. Deze inleider stelt dat de houding van het strafrechtapparaat in deze gebaseerd is op dubieuze premissen en spreekt van een maniakale gezindheid waaruit onze strafbepalingen op het gebied van de sexualiteit zijn voortgesproten. Hij wijst op de overduidelijke tegenstellingen tussen de opvattingen over wat moet en wat mag en de feitelijke gedragingen, waarin de behoeften, verlangens en wensen tot uitdrukking komen. Zijn voornaamste bezwaar tegen het optreden van de wetgever is dat de activiteiten niet gericht zijn op hulpverlening, maar uitstoting uit het 'fiktieve gezelschap der fatsoenlijke burgers' tengevolge hebben.

Gutter is dan ook van mening dat het optreden van het strafrecht-apparaat tegenover bepaalde seksuele delikten op zich zelf vaak schadelijker blijkt te zijn dan het crimén zelf.

Het rapport wordt afgesloten met de reacties van de hooggeleerden van Agt en Heyder op de voorgaande inleidingen.

40 blz.

f 2,50

Bestellingen per giro 58 t.n.v. de Humanistische Pers, Utrecht.